

דיני מוקצה (שיעור 3)

מוקצה מחמת גופו – שברי כלים

יחידה מספר 39

במסגרת סדרת השיעורים הנוכחית, העוסקת בדיני מוקצה, אנו לומדים את גדרי 'מוקצה מחמת גופו'. ההגדרה הכללית שלמדנו בשיעורים הקודמים למוקצה זה היא – כל דבר שאינו אוכל ואינו כלי שהוכן לשימוש. בשיעור הקודם בחנו מה על האדם לעשות כדי שחפץ יחשב לכלי לעניין זה. בשיעור זה נבחן את השאלה הפוכה – באלו נסיבות חפץ חדל מלהיחשב כלי, והופך למוקצה?

שברי כלים שעדיין יש להם שימוש

משנה מסכת שבת פרק יז משנה ה

כל הכלים הניטלין בשבת - שבריהן ניטלין עמהן, ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה. שברי עריבה - לכסות בהן את פי החבית, שברי זכוכית - לכסות בהן את פי הפך. רבי יהודה אומר: בלבד שיהו עושין מעין מלאכתן; שברי עריבה - לצוק לתוכן מקפה, ושל זכוכית - לצוק לתוכן שמן.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכד עמוד ב

גמרא. אמר רב יהודה אמר שמואל: מחלוקת שנשברו מערב שבת, דמר סבר: מעין מלאכתן - אין. מעין מלאכה אחרת - לא. ומר סבר: אפילו מעין מלאכה אחרת. אבל נשברו בשבת - דברי הכל מותרין. הואיל ומוכנין על גבי אביהן - מותר.

מותיב רב זוטראי: מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים. דנשברו אימת? אילימא דנשברו מערב יום טוב - עצים בעלמא נינהו! אלא לאו - ביום טוב, וקתני מסיקין בכלים ואין מסיקים בשברי כלים! אלא, אי איתמר הכי איתמר, אמר רב יהודה אמר שמואל: מחלוקת שנשברו בשבת, דמר סבר: מוכן הוא, ומר סבר: נולד הוא. אבל מערב שבת - דברי הכל מותרין הואיל והוכנו למלאכה מבעוד יום.

.... (אנו מדלגים כאן על קטע קצר)

אמר רב יהודה אמר שמואל: מגופת חבית שנכתתה - מותר לטלטל בשבת. תניא נמי הכי: מגופה שנכתתה - היא ושבריה מותר לטלטלה בשבת, ולא יספות ממנה שבר לכסות בה את הכלי ולסמוך בה כרעי המטה, ואם זרקה באשפה - אסור. מתקיף לה רב פפא: אלא מעתה, זריק ליה לגלימיה - הכי נמי דאסור? אלא אמר רב פפא: אם זרקה מבעוד יום לאשפה - אסורה

רש"י מסכת שבת דף קכד עמוד ב

משנה. מעין מלאכה - שום מלאכה, ואפילו אינה מעין הראשונה. לצוק לתוכה מקפה - עבה, דומיא דעיסה מעורבת במים. גמרא. הואיל ומוכנין על גבי אביהן - כשקדש היום. מסיקין בכלים - ביום טוב, שהרי ראוי לטלטל, ויטלטל ויתנם לתוך האור. ואין מסיקין בשברי כלים - דהוה להו מוקצין, ולא חזו לטלטול. עצים בעלמא נינהו - דהא מאתמול להסקה קיימי. וקתני אין מסיקין - ולא אמרינן מוכנין היו אגב אביהן, אלא אמרינן: נולד נינהו, ואסירי. מר סבר מוכן הוא - כיון דראוי לשום מלאכה, ומר סבר: נולד הוה, דמאתמול לאו להאי מלאכה הוה קאי, הלכך: מעין מלאכתו בעינן.

שנכתתה - החבית.

מגופה - של חבית, שנכתתה החבית.

היא - המגופה.

ושבריה - של חבית, ניטלין בשבת, דחזו לכיסוי מנא.

לא יספות - יתקן, להתיר בליטותיו ועוקציו בשבת, דעביד כלי והוי מכה בפטיש.

ואם זרק - מגופה זו לאשפה - בטלה מתורת כלי.

זרקה לגלימיה - בשבת לאשפה, הכי נמי דאסור לטלטולי.

מבעוד יום - גלי דעתיה מאתמול דלאו מנא הוא.

חברותא שבת דף קכד עמוד ב

מתניתין: כל הכלים הניטלין בשבת - שבריהן ניטלין עמהן, שהרי הם מותרין בטלטול בין אם נשברו בשבת בין לפני השבת, ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה, שיהיו ראויים לאיזו מלאכה שהיא, ואפילו אינה מעין המלאכה הקודמת. כגון שברי עריבה שלשים בה בצק, אם הם ראויים לכסות בהן את פי החבית. וכן שברי זכוכית אם הם ראויים לכסות בהן את פי הפך. רבי יהודה אומר: אין השברים ניטלים אלא בלבד שיהו עושין שאפשר לעשות בהן מעין מלאכתן הראשונה, הקודמת. כגון: שברי עריבה, אם הם עתה ראויים לצוק לתוכן מקפה, מרק עבה. ושל זכוכית שברי זכוכית, אם הם ראויים עתה לצוק לתוכן שמן. כשהשברים והכלים משמשים בתור בית קבול.

גמרא: אמר רב יהודה אמר שמואל: מחלוקת של תנא קמא ורבי יהודה היא כשנשברו הכלים מערב שבת. דמר רבי יהודה סבר כי רק כאשר השברים משמשים מעין מלאכתן, אין. רק אז מותר לטלטלם. אבל כאשר הם ראויים לעשות בהם רק מעין מלאכה אחרת - לא מטלטלין אותם. ומר, תנא קמא סבר, אפילו כשהשברים משמשים מעין מלאכה אחרת. אבל, נשברו בשבת - דברי הכל מותרין, אפילו כשאין משמשים מעין מלאכתן הקודמת. דהואיל ומוכנין השברים על גבי אביהן - מותר לטלטלם. כי בכניסת השבת, בהיות הכלים שלמים, הם היו מותרים בטלטול. וסברא זאת, שמצב הכלי השלם בערב שבת עוזר להקיל בטלטול שבריו בשבת, היא סברא ב"שמו של הכלי" ביחס למוכנתו. שסיבת המוקצה של שבר כלי היא מחמת שלא היה "מוכן" בערב שבת לשימוש של שבר כלי. אך כיון שהיה עליו שם של כלי בכניסת השבת והיה "מוכן" לשימוש בשבת, לא בטל ממנו שם זה ומוכנתו במשך השבת אפילו כשנשבר [ובתנאי שיהיה ראוי למלאכה כל שהוא, כי אם אינו ראוי לשימוש הוא מוקצה מחמת גופו]. מותיב רב זוטראי מהא דשינוי בברייתא: מסיקין ביום טוב בכלים שלמים, שהרי ראויים הם לטלטול. ואין מסיקין בשברי כלים, שהם מוקצה. ומבארינן: דנשברו - אימת, אימת? אילמא דנשברו מערב יום טוב - אמאי אין מסיקין בהן? והרי עצים בעלמא נינהו, ואין הם מוקצה, היות ומערב יום טוב עומדים הם להסקה. אלא, לאו, דנשברו ביום טוב. וקתני: מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים. ולא אמרינן מוכנין היו שברי הכלים אגב אביהן בכניסת היום טוב, אלא אמרינן דנולד נינהו, ואסור לטלטלן. אלא, אי איתמר הכי איתמר: אמר רב יהודה אמר שמואל: מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה היא כשנשברו בשבת. דמר תנא קמא, סבר: מוכן הוא אגב אביו. ומר רב יהודה, סבר: נולד הוא ואסור לטלטלם. אבל נשברו מערב שבת - דברי הכל מותרין בטלטול, הואיל והוכנו למלאכה מבעוד יום.

אמר רב יהודה אמר שמואל: מגופת פקק חבית שנכתתה החבית מותר לטלטל את המגופה דראויה היא לכסות כלי. תניא נמי הכי: מגופה שנכתתה החבית, היא - המגופה ושבריה של החבית מותר לטלטלה בשבת, דראויים הם לכסות בהם כלים. ולא יספות ממנה שבר, ולא יתקן ויסייר את הבליטות מהשבר כדי לכסות בה את הכלי, ולסמוך - או לסמוך בתיבת השבר החלקה הזו את כרעי המיטה. דעל ידי הסרת הבליטות, עושה הוא מחתיכת החרס כלי והוי מכה בפטיש. ואם זרקו למגופה זו באשפה בטל ממנה תורת כלי ואסור לטלטלה. מתקיף לה רב פפא: אלא מעתה שזריקת המגופה מהני לבטל ממנה שם כלי, זריק ליה לגלימיה זרק את הבגד לאשפה בשבת, האם הכי נמי דאסור לטלטלו? ובודאי שאין זריקת בגד לאשפה מוציאה את הבגד מתורת כלי. אלא אמר רב פפא: אם זרקו למגופה [או לשברי חבית] מבעוד יום לאשפה - אסורה המגופה בטלטול, משום דגלי דעתיה מערב שבת שאינו מחשיבה כלי

המשנה מביאה מחלוקת אם מותר לטלטל שברי כלים שניתן לבצע בעזרתם איזו מלאכה שתהיה, או שיש צורך שתהיה להן יכולת לבצע את מלאכתן המקורית.

מסקנת הגמרא היא שאם מדובר בכלים שנשברו לפני שבת, הרי שבכניסת השבת היו מוכנים לייעודם החדש, על כן ודאי שאינם מוקצים. המחלוקת נסובה אודות כלים שנשברו בשבת עצמה. בלשון הגמרא חלקו אם הכלי 'מוכן', או שהוא 'נולד' (האם הכוונה היא שלפי תנא קמא הכלי מוכן לשימוש חלופי בכניסת שבת, כך שלא נכון לומר שהכלי "נולד" ביחס לשימוש החדש, או שתנא קמא חולק על כך ש"נולד" אסור? נעסוק בכך בהרחבות).

❖ הרחבות – האם למסקנת הגמרא הברייתא האוסרת בהסקת שברי כלים ביום טוב היא לשיטת רבי יהודה או רבי שמעון?

בהמשך הגמרא אומרת שמותר לטלטל מגופת חבית שנכתתה, אך אם זרק את השברים לאשפה מבעוד יום – אסור, כפי שביאר זאת רש"י – מפני שכבר לפני שבת קבע ששברי המגופה כבר אינם כלים.

בשיעור הקודם למדנו מהם התנאים הדרושים לאפשר שימוש בחפץ שלא היה לו שימוש קודם השבת, כדי שלא יחשב מוקצה מחמת גופו. מדוע תנא קמא סובר שניתן לייחד את שבר הכלי לשימוש חדש בשבת, מה שלא היה ניתן להיעשות עם מוקצה? הרמב"ן מחדד את טעמם של הדברים –

יידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קכד עמוד ב

היינו טעמא דמילתא משום דכיון דהווי כלים והוכנו למלאכתן עדיין הכנתן ותורתן עליהן כל זמן שראויים למלאכה, אבל אבנים וכל שלא היה כלי כגון צרורות שבחצר אסור לטלטלן שלא הוכנו מעולם... הטעם דמכלים אתו וחזו לתשמיש הלכך מותר לטלטלן, ומיהו אם... מבעוד יום וזרקן – אסורין, דהוה ליה כצרורות שבחצר ודמיא לשברי חביות שזרקן לאשפה מבעוד יום, דאסירי

הרמב"ן מסביר שמה שאינו מוכן לשימוש בכניסת שבת הוא מוקצה, גם אם בפועל ראוי לשימוש. מה שמוכן לשימוש בכניסת שבת הוא "כלי", ונשאר "כלי" כל עוד הוא ראוי לתשימש כלשהו. אפילו אם זרוק אותו לאשפה בשבת, זריקה זו איננה מבטלת את ההכנה שהכלי הוכן בכניסת השבת. לסיכום הדברים עולה כך –

כלי שנשבר לפני שבת ובחר שלא לזרוק לאשפה – הגמרא הסיקה שהתנאים הסכימו שהשימוש החדש נולד לכלי לפני השבת, ולכן הוא נחשב מוכן עוד לפני שבת (ברם, מכיוון שמקורו בכלי, אין צורך לייחד אותו לשימוש ע"פ הגדרים שלמדנו בשיעור הקודם).

כלי שנשבר בשבת, ושבריו ראויים לשימוש חדש – לפי רבי יהודה אסור לטלטלו מפני שהוא "נולד", לפי תנא קמא מותר (והלכה כמותו).

השלכת כלי לאשפה אינה מסירה ממנו שם כלי, בין אם הכלי הושלך בשבת או לפני השבת. כלי שנשבר בשבת (או שנשבר לפני שבת, ולא הושלך לאשפה לפני כניסת השבת), ועדיין ראוי לשימוש – היות ובכניסת שבת היה עליו שם כלי, ועתה עדיין ראוי לשימוש – השלכתו לאשפה אינה הופכת אותו למוקצה (כפי שנאמר בגמרא – אלא מעתה זריק ליה לגלימיה – הכי נמי דאסור?! בכך הגמרא משווה בין השלכת שבר כלי לבין השלכת כלי לאשפה בשבת).

אך אם הכלי נשבר והושלך לפני שבת – השלכה זו מבטלת את שם הכלי ממנו. כפי שביאר המאירי –

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף קכד עמוד ב

אפי' זרק המגופה בשבת לאשפה אין אומרין שבטלה עכשיו מתורת כלי שהרי מ"מ ראויה היתה בשבת והרי הוא כאלו זרק שם גלימתו שאינה בטלה שבטלה דעתו אבל אם זרקה מבעוד יום לאשפה כבר נתבטלה מאתמול ולא נראית בשבת וכגון זה לא בטלה דעתו ואסורה לטלטל ואף על פי שאילו זרק גלימתו אף מבעוד יום לא נאסר טלטולה בזו שאני הואיל ונדחית מערב שבת נדחית מה שאין כן בגלימא (והדברים רמוזים בדברי התוספות שם דף קכ"ה ע"א ד"ה "אס")

הדברים נפסקו להלכה בשולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח

סעיף 1

כל הכלים שנשברו, אפילו בשבת, מותר לטלטל שבריהם, ובלבד שיהיו ראויים לשום מלאכה, כגון שברי עריבה לכסות בה החבית ושברי זכוכית לכסות בה פי הפך; אבל אם אינם ראויים לשום מלאכה, לא ואם נשברו במקום שכולים להזיק, כגון זכוכית שנשברה על השלחן או במקום שכולכין, מותר לטלטל השברים כדי לפנותן שלא יזקו בהם

(הרמ"א מצייין שאם שברי הכלים עלולים לסכן אנשים, מותר ואף חובה לסלק אותם. בהיתר זה נדון בהרחבה בשיעור בהמשך)

סעיף 2

חתיכת חרס שנשברה בחול מכלי וראויה לכסות בה כלי, מותר לטלטלה אפילו במקום שאין כלים מצויים שם לכסותם בה; ואם זרקה לאשפה מבעוד יום, אסור לטלטלה, כיון שבטלה מהיות עוד כלי ... ודוקא חתיכת חרס משום דאתיא משברי כלי, אבל דבר שאין בו שייכות כלי כגון צרורות או אבנים אף על פי שראויים לכסות בהם כלי, אסור לטלטלם.

❖ **הרחבות – האם אסור לטלטל שברי כלים שאינם ראויים למלאכתן הראשונה ביום טוב?**

❖ **הרחבות – האם יש הבדל בין כלי שנשבר, לבין חלק שנשבר מכלי?**

האם יתכן ששבר הכלי יהפוך למוקצה למרות שניתן למצוא לו שימוש?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכה עמוד א

אמר בר המדורי אמר שמואל: קרומיות של מחצלת מותר לטלטלם בשבת. מאי טעמא? - אמר רבא, בר המדורי אסברא לי: מחצלת גופא למאי חזיא - לכסויי ביה עפרא, הני נמי חזיין לכסויי בהו טינופת. אמר רבי זירא אמר רב: שירי פרוזמיות אסור לטלטלן בשבת. אמר אביי: במטלניות שאין בהן שלש על שלש, דלא חזיין לא לעניינים ולא לעשירים.

רש"י מסכת שבת דף קכה עמוד א

קרומיות של מחצלת - שנפרדו מן מחצלת ישנה. בר המדורי אסברא לי - בר המדורי פירש לי טעמו של דבר. לכסות בה עפרא - עומד לכסות בו צואה, אי נמי: שלא יעלה האבק. שירי פרוזמיות - טליתות

חברותא שבת דף קכה עמוד א

אמר בר המדורי אמר שמואל: קרומיות של מחצלת, שיירי מחצלת ישנה שנפרדו ממנה - מותר לטלטלם בשבת. ומבארינן: מאי טעמא? והלא אין בהם שמוש? אמר רבא: בר המדורי אסברא הסביר לי: כי הרי מחצלת שלמה גופא בעצמה - למאי חזיא? לכסויי ביה עפרא, לכסות בה צואה, או להניחה על הרצפה שלא תעלה אבק. אם כן, הני קרומיות של מחצלת נמי חזיין, ראויים הם, לכסויי בהו טינופת. אמר רבי זירא אמר רב: שיירי פרוזמיות בגדים - אסור לטלטלן בשבת. אמר אביי: דברי רבי זירא אמר רב נאמרו דוקא במטלניות, בחתיכות מטלית שאין בהן ג' אצבעות על ג' אצבעות, דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים. וכיון שאין בהם שום שמוש אסור לטלטלן.

בר המדורי הסביר לרבא שלמחצלת יש שתי מטרות - נוי, וכיסוי. הבלאות כבר אינן משמשות לנוי, אך עדיין יכולות לשמש ככיסוי, ולכן אינן מוקצות.

מדבריו נשמע שיש דרישה ששיירי המחצלת ימלאו את הפונקציה המקורית של המחצלת כדי שלא תהיה מוקצה. האם דבריו כשיטת רבי יהודה, הדורש ששברי הכלים יעשו את מלאכתן הראשונה כדי שלא יהיו מוקצים?

מצאנו דיון ביכולת לקיים את יכולת המלאכה המקורית בסוגיה נוספת. המשנה דנה בכלים שמלאכתם לאיסור, שמותר לטלטלם לצורך דבר המותר. אחת הדוגמאות -

משנה מסכת שבת פרק יז משנה ב

... מחט של יד - ליטול בו את הקוץ, ושל סקאים - לפתוח בו את הדלת

רש"י מסכת שבת דף קכב עמוד ב

מחט של יד - מחט קטן שתופר בו בגדים.
 ושל סקאים - מחט גדולה שתופרים בה שקים.
 לפתוח בו את הדלת - מי שאבד מפתחו.

חברותא שבת דף קכב עמוד ב

מחט קטן של יד, המיועד לתפירת בגדים - ליטול בו את הקוץ שנתחב בבשרו.
 ומחט גדול של סקאים, שתופרים בו שקים - כדי לפתוח בו את הדלת.

האמוראים דנו אם היתר זה נותר בעינו אם המחט נשברה -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכג עמוד א

שלח ליה רבא בריה דרבה לרב יוסף: ילמדנו רבינו, מחט שניטל חררה או עוקצה מהו? אמר ליה: תניתוה, מחט של יד ליטול בה את הקוץ. וכי מה איכפת ליה לקוץ בין נקובה לבין שאינה נקובה? - איתיביה מחט שניטל חררה או עוקצה - טהורה! - אמר אביי: טומאה אשבת קרמית? טומאה - כלי מעשה בעיני, לענין שבת - מידי דחזי בעיני, והא נמי חזיא למשקלא בה קוץ. אמר רבא: מאן דקמותיב - שפיר קמותיב, מדלענין טומאה לאו מנא הוא - לענין שבת נמי לאו מנא הוא. מיתיבי: מחט, בין נקובה לבין שאינה נקובה - מותר לטלטלה בשבת, ולא אמרו נקובה אלא לענין טומאה בלבד! תרגמא אביי אליבא דרבא: בגולמי עסקינן, זימנין דמימלך עלייהו ומשוי להו מנא. אבל היכא דניטל חררה או עוקצה - אדם זורקה לבין גרוטאות.

רש"י מסכת שבת דף קכג עמוד א

חררה - חור שלה.
 עוקצה - פויינט"א + חוד (המחט).
 מהו - לטלטלה, מי בטל תורת כלי מינה, או לא.
 כלי מעשה - שמעשה שלו קיים.
 ולא אמרו נקובה - להיות תורת כלי עליה יותר משאין נקובה אלא לענין טומאה, וקא סלקא דעתך דבנטל חור שלה קאמר, דלענין טומאה בטל שם כלי מינה, ולטלטול שרי.
 בגולמי - גולמי מחטין העומדות לינקב, דנקובה נגמרה מלאכתה, ושאינה נקובה אינה נגמרה מלאכתה, הלכך, לענין טומאה הוא דלא הוי כלי, אבל בטלטול - שריא, דחזי לקוץ.
 דמימלך - ולא נקיב לה.
 ומשוי לה מנא - כמות שהיא, ולנטילת קוץ.
 גרוטאות - שברי מתכות אדם זורקה לבין גרוטאות, ובטל שם כלי מינה.

חברותא שבת דף קכג עמוד א

שלח ליה רבא בריה דרבה לרב יוסף: ילמדנו רבינו, מחט שניטל חררה החור שבו משחילים את החוט או עוקצה - הצד החד שלה מהו לטלטלה האם בטל ממנה תורת כלי? אמר ליה: תניתוה במשנה דידן - מחט של יד מותר לטלטלה כדי ליטול בה את הקוץ. וכי מה איכפת ליה לקוץ בין מחט נקובה לבין שאינה נקובה? וכיון דחזינן שהמחט משמשת ליטול בה את הקוץ, אם כן אפילו מחט שניטל חררה יש לה תורת כלי. איתיביה: מחט שניטל חררה או עוקצה, טהורה. אלמא חזינן דבטל ממנה תורת כלי ולכן היא טהורה. והוא הדין לענין טלטול דבטל מהמחט תורת כלי, ואסור לטלטלה. אמר אביי: טומאה אשבת קרמית!! אין לדמות בין טומאה לשבת. טומאה - כלי מעשה בעינין שהשמוש של הכלי יהיה קיים, וכיון שניטל חררה או עוקצה ואי אפשר

להשתמש בה לתפירה שלכך המחט עומדת, בטל ממנו תורת כלי. אבל לענין שבת מידי דחזי לשמוש בעיניו. והא שניטל עוקצה נמי אפילו שאינה ראויה לתפירה, מכל מקום היא חזי' למשקלא בה קוץ. אמר רבא: מאן דקמותיב שהקשה מטומאה על שבת, שפיר קמותיב! מדלענין טומאה לאו מנא - כלי הוא היכא דניטל עוקצה או חררה, לענין שבת נמי לאו מנא הוא ואסור לטלטלה, אפילו שהיא ראויה לנטילת הקוץ. מיתבי: מחט בין נקובה בין שאינה נקובה שאין בה חור מותר לטלטלה בשבת. ולא אמרו דבעינן נקובה אלא לענין קבלת טומאה בלבד. וחזינן דלא משוינן בין טומאה לשבת. תרגמא אביי אליבא לדברי דרבא (שלא שחלק בין טומאה לשבת): דהאי ברייתא בגולמי מחטין העומדות לינקב עסקינן דעדיין לא נגמרה מלאכת המחט עד שינקבו אותה. ולכן לענין טומאה כיון שלא נגמר הכלי אין המחט מקבלת טומאה. אבל לענין שבת זימנין דמימלך שהוא נמלך בדעתו עלייהו להשאירם כמות שהן ולא לנקבן ומשוי להו מנא ועושה אותם לכלי לנטילת קוץ ולכן מותר לטלטלם. אבל במחט שלימה שנשברה היכא דניטל חררה או עוקצה, אדם לא משאירה כדי להוציא בה קוץ. אלא זורקה לבין גרוטאות ובטל ממנה שם כלי אפילו לענין שבת, ואסור לטלטלה.

רב יוסף אומר שמכיוון שמותר לטלטל מחט בשבת כדי ליטול בו את הקוץ, מותר לטלטל אותה גם אם המחט שבורה, כל עוד ניתן ליטול בה את הקוץ.

בהלכות טומאה וטהרה יש הבחנה בין כלים ומה שאינו כלי. רק כלים יכולים לקבל טומאה. אביי ורבא חלקו אם נכון להשוות באופן מוחלט בין ההלכות. רבא אומר שמה שלא נחשב כלי לענין טומאה, לא ייחשב כלי לענין שבת. אביי סובר שבהלכות טומאה וטהרה יש הגדרה של כלי, ואילו בהלכות מוקצה ההגדרה היא לפי השימוש.

בסוף הסוגיה מובאת תוספתא שלכאורה סותרת את דברי רבא. אביי מתרץ את דבריו, וחשוב שנדגיש את המהפכות שבתירוצו.

בשיעור הקודם עסקנו בחפצים שאינם כלים, ולמדנו מה צריך להיעשות בכדי שייחשבו כלים ולא יהיו מוקצים. בשיעור זה אנו לומדים על כלים שנשברו וחדלו להיות כלים, לכן הם הופכים למוקצים. מה דורש כוונה או מעשה משמעותיים יותר – להפוך חפץ לכלי, או לגרום לכלי להפסיק להיחשב לכלי, לענין מוקצה? הרושם שהתקבל עד כה הוא שהפיכת חפץ ל'כלי' (לענין מוקצה) דורשת מחשבה או מעשה משמעותיים (כפי שלמדנו בשיעור הקודם), ואילו כלי שנשבר ישמר את היותו 'כלי' (ולא מוקצה) כל עוד יש בו איזה שימוש, אפילו לא שימוש המקורי. הוזה אומר - בכדי להפוך חפץ לכלי – דרוש מאמץ מסוים. אך לאחר שנעשה כלי – הוא ישמור על הסטטוס הזה, ולא בנקל יהפוך למוקצה. כך עלה מהגמרות בדף קכ"ד שלמדנו לעיל – מה שהיה כלי לא ייאבד את התכונה הזאת כל עוד יש בו שימוש. לעומת זאת, מה שלא היה כלי בכניסת השבת יישאר מוקצה במשך כל השבת.

כאן אביי אומר את ההיפך. לפעמים הכלי לא הגיע לסוף הליך הכנתו, ואדם מחליט שיתחיל להשתמש בו כמות שהוא לצורך מסוים. לעומת זאת, לאחר שהכלי כבר הוכן לשימוש מסוים, אם הוא נשבר ואינו יכול לשמש לצורך זה, הוא יזרק. אדם לא ישמור אותו, למרות שהוא יכול לשמש לצרכים השוליים שהיו לו קודם לכן. השולחן ערוך פסק את ההבחנה הזאת להלכה –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יא

מחט שלימה מותר לטלטלה ליטול בה את הקוץ; ניטל חודה או חור שלה, אסור. וחדשה שלא ניקבה עדיין, מותר.

לכאורה אמירה זו סותרת את מה שלמדנו עד כה. דברי התנא בו פתחנו אמר שניתן לטלטל שברים שניתן להשתמש בהם לאיזו מלאכה שהיא, ולא דווקא את מלאכתן הראשונה. עוד למדנו בגמרא שאפילו אם השליכו לאשפה בשבת זה לא הופך אותו למוקצה. מדוע כאן נאמר שאם המחט נשברה באופן שאנשים בדרך כלל זורקים לאשפה, המחט כבר אינה כלי ונעשית מוקצה?

לפני שנעבור להתמודדות של הראשונים, נסכם את הסבך שעלינו להתמודד איתו –

במשנה (שבת פרק יז משנה ה) חלקו התנאים אם שבר כלי נשאר כלי (ולא מוקצה מחמת גופו) דווקא אם עושה את מלאכתו המקורית, או אפילו אם ניתן להשתמש בו בכל שימוש שהוא. מהגמרא על משנה זו (שם דף קכ"ד ע"ב) עלה שנפסק להלכה שכלי שנשבר, בין בשבת ובין לפניו, אינו הופך למוקצה כל עוד יש בו איזה שימוש שיהיה, אלא אם כן נשבר והושלך לאשפה לפני שבת. אם החפץ הושלך לאשפה בשבת עצמה – הוא לא ייהפך למוקצה. וכך פסק בשו"ע (סימן ש"ח סעיפים וז).

בהמשך הגמרא (דף קכ"ה ע"א) בר המדורי הסביר לרבא שבלאות של מחצלת אינן 'מוקצה' מפני שעדיין יכולות לשמש לאחד השימושים המקוריים שלהן, בשונה מהגמרא בעמוד הקודם, ממנה עלה ששברי הכלים אינם 'מוקצה' גם אם הם משמשים לצורך אחר.

לעומת כל זאת, בדף קכ"ג נאמר שמותר לטלטל מחט בשבת ליטול בו קוץ. חלקו האמוראים אם היתר זה נשאר אם החור או העוקץ נשברו ממנה, מפני שמחט שניטל עוקצה או חורה הוא חפץ שמשליכים לאשפה.

אם כך – מדוע בדף קכ"ד נאמר שאם שבר הכלי משמש לאיזה שימוש שלא יהיה הוא לא יהפוך למוקצה, אלא אם כן הושלך לאשפה מבעוד יום, בדף קכ"ה נאמר שמה שבלה מכלי לא יהפוך למוקצה כל עוד הוא יכול למלא את ייעודו המקורי, ובדף קכ"ג נאמר ששבר כלי שעדיין ניתן לבצע בעזרתו את הפעולות שמותר לעשות עמו בשבת יהפוך למוקצה אם הוא חפץ שרגילים להשליך לאשפה?

שיטה ראשונה – כל עוד הכלי משמש לצורך כלשהו, הוא לא יהפוך למוקצה

לגבי שיירי מחצלאות, בעלי התוספות הסבירו שאכן דברי בר המדורי לאו בדווקא נאמרו –

תוספות מסכת שבת דף קכה עמוד א

מחצלת גופה למאי חזיא - לרווחא דמילתא מפרש הכי, אף על גב דלא בעי מעין מלאכה ראשונה, כדאמר רב נחמן לעיל

כלומר, באמת אין צורך שבלאות המחצלת יקיימו את ייעודן המקורי בכדי להצילם מלהפוך למוקצה. בר המדורי ניסח כך בכדי להציג עד כמה טענתו מובנת מאליה (ומוסכמת גם על הדעה המחמירה של רבי יהודה). אך ברור לבעלי התוספות כאן שכל עוד הכלי יכול לשמש לצורך כלשהו, הוא לא הופך למוקצה.

הריטב"א מביא שיטה הסוברת כך גם בסוגיה של המחט –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

יש מקשים (על דברי בר המדורי) ומאי שנא ממחט שניטל חורה שהיא אסורה (לעיל קכ"ג ע"א), ואף על גב דחזיא אכתי לנטילת קוץ דחשיב טפי מכסויי טנופא, ואפילו הכי אין עליה תורת כלי משום דאדם זורקה לבין הגרוטאות, הכא נמי שיירי מחצלת אדם זורקם לאשפה או לבין העצים להסקה? ותירצו דהתם מיירי שנשברה מערב שבת

מסקנת הגמרא בדף קכ"ד היא שאם כלי נשבר והושלך לאשפה לפני שבת, הוא מוקצה, גם אם היו יכולים למצוא בו שימוש. מה שמתחדש בדף קכ"ג הוא שאין צורך שהשבר יזרק לאשפה בפועל. דינו שהדבר הרגיל הוא להשליכו לאשפה.

אמנם יש כאן חידוש מסוים, אך הוא לא משנה את ההבנה היסודית שהייתה לנו עד כה. לפי שיטה זו, הקריטריונים שלמדנו בתחילת השיעור נשמרים, עם חידוד נקודתי. כלי שנשבר בשבת ועדיין ניתן למצוא בו שימוש אינו מוקצה. כלי שנשבר לפני שבת וניתן למצוא בו שימוש יהיה מוקצה רק אם הושלך לאשפה, או שדרכם של בני האדם להשליכו לאשפה.

שיטה שניה – שבר כלי שרגילים להשליך לאשפה יהיה מוקצה אם לא יכול לשמש למלאכתו המקורית

הרשב"א ביאר את הסוגיה של המחצלת באופן שונה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

בשנשברו בשבת והוכנו אגב אביהם והשתא נמי חזיין למלאכתן ראשונה שרי, הא לא חזי למלאכתן ראשונה לא ואף על גב דחזו לכפורי ביה טנופא כיון דבחול אדם זורקן לאשפה או מסיקן תחת תבשילו, והיינו דאיצטריך בר המדורי לפרשה משום דמחצלת גופה למאי חזיא לכסויי בה עפרא האי נמי חזייא לכסויי ביה טנופא, ואף על גב דלא קיימא לן כרבי יהודה דבעי מעין מלאכתן ראשונה

כלומר, הקריטריון שנאמר בדף קכ"ד, שכל עוד ניתן למצוא לשבר הכלי שימוש הוא לא יהיה מוקצה, נכון רק אם אנשים אכן רגילים לשמור את שבר הכלי. אם הרגילות היא להשליך את השבר לאשפה, היכולת להשתמש בשבר הכלי לשימוש כלשהו אינה מספיקה בכדי להצילו מהיות מוקצה. בר המדורי מחדש לנו שבמצב זה יש דרישה שהכלי יוכל לשמש בשימוש המקורי שלו. לכן בלאות של מחצלת, שבדרך כלל לא שומרים אותן, אינן מוקצה רק מפני שניתן להגדיר את השימוש בהם כשימוש זהה לשימוש במחצלת המקורית.

הריטב"א כתב את אותו העקרון על מחטים –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכג עמוד א

אף על גב דעדיין ראויה לנטילת קוץ והויא כשבר כלי שמשמש מעין מלאכה דהוי בר טלטול כגון חרס קטנה וקרומית של קנה כדלקמן (קכ"ד ב' קכ"ה א'), שאני הכא שאין דרך לייחד מחט כזה לנטילת קוץ אלא זורקו לבין גרוטאות ... הנכון, דהא לא קשיא מן הטעם שפירשו בגמרא, דשאני הכא דמשמש מעין מלאכתו הראשונה, משא"כ במחט שניטל תורה

מכיוון שאנשים אינם רגילים לייחד את המחט לשימוש זה, אלא זורקים את המחט, המחט נהפכת למוקצה. כדברים הללו פסק המ"א –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח ס"ק כז

דוקא בשברי כלים דרגילין להשתמש בהם תשמיש אחר שרי לטלטלם, מה שאין כן במחט דרגילין לזורקו בין הגרוטאות כשנשברה¹

יש לציין שבדין של המחט יש חידוש גדול יותר. המחט עדיין יכולה לשמש באחד השימושים השוליים המקוריים שלה. הריטב"א מחדש שהיכולת להשתמש בשימוש שולי לא עומד בקריטריון שהציב בר המדורי. אם שבר הכלי מועד להשלכה לאשפה, הוא יהיה מוקצה אם הוא לא יוכל להמשיך למלא את ייעודו המקורי המרכזי, כפי שחידד זאת הריטב"א במקום נוסף –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

מחט שנפל חורה, דאף על גב דחזיא לנטילת קוץ – לא חשיבא, מפני שבאה מדבר שמשמש לכמה דברים חשובים, ואין דרך לייחודה לנטילת קוץ, אלא אדם זורקה לבין הגרוטאות

לעומתו, הרשב"א, ככל הנראה, לא חשב כך, ולכן ביאר את הדין של המחט כדברי הראשונים הקודמים –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

מחט של יד שניטל חררה או עוקצה שאסר רבא לעיל (קכ"ג א') וקא יהיב אביי טעמא לפי שאדם זורקה בין גרוטאות, ההיא בשניטל חררה ועוקצה מערב שבת, הא ניטלו בשבת שרי הואיל והוכנו אגב אביהם וחזיין למלאכתו הראשונה, דהא בחול נמי נוטלין בה את הקוץ

הרשב"א כותב שנטילת הקוץ היא מלאכתו הראשונה של המחט, ולכן המחט השבורה עומדת בקריטריון של בר המדורי (כפי שלמדנו שהרשב"א מגדיר אותו). הריטב"א חולק על כך, ואומר שמכיוון שזה לא הייעוד המרכזי של המחט, זה לא עומד בקריטריון של בר המדורי.

חשוב לציין – גם השיטה הקודמת ביארה שהמחט נשברה לפני שבת. אך נראה שהסיבה שבחרו לבאר שמדובר בכך שונה באופן משמעותי. הראשונים הסוברים שבר המדורי לא חידש הגדרה השונה מההגדרות הקודמות מוכרחים להסביר שמדובר במחט שנשברה לפני שבת. הרשב"א מסביר שבר המדורי מחדש שיש פעמים שיש צורך שהכלי יעמוד בייעודו המקורי. אך המחט השבורה עומדת בייעודה המקורי (לפי הגדרותיו של הרשב"א)! הרשב"א נאלץ להסביר שהמחט נשברה לפני שבת בכדי להסביר מדוע היא מוקצה למרות שהיא עומדת בייעודה המקורי (לא כחלק מהסבר שלעולם אין צורך לעמוד בייעוד המקורי).

שיטה שלישית – אם שבר הכלי רק יכול לשמש לשימושים שאינם משמעותיים, הוא ייחשב כלי רק אם זהו הייעוד המקורי של הכלי

ברם הריטב"א עצמו הגדיר את חידושו של בר המדורי אחרת –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

אמר שמואל קרומיות של מחצלת מותר לטלטלן בשבת מאי טעמא. פ"י דהא לא חשיבי וכזבל בעלמא ניהו. ואמר רבא בר המדורי אסברה לי מחצלת גופה למאי חזיית לכסויי ביה עפרא הכא נמי חזיין לכסויי ביה טנופיא. ולא דבעינן לומר בשברי כלים שיהו עושים מעין מלאכתם דהא לית הלכתא כר' יהודה דבעי הכין, אלא דהכא שורת הדין דכסויי טנופיא לא משוי תורת כלי דהא לא חשיב, ולא דמי לחרס קטנה דחזו לשבריה בחצר לכסויי בהו מנא, אלא כיון שעושים מעין מלאכתם הראשונה הרי הן עומדים בתורתם הראשונה

הרשב"א ביאר שהדרישה שהחפץ יעמוד בייעודו המקורי דרושה אם הכלי שבור באופן שאנשים בדרך כלל משליכים אותו. הריטב"א מסביר שדרישה זו דרושה כאשר הייעוד החלופי אינו משמעותי מספיק. לדוגמא, כל חפץ יכול לכסות משהו על הקרקע. ממילא שימוש זה אינו מספיק משמעותי בכדי להצדיק להחשיב כל דבר

¹ המגן אברהם הביא כראיה את דברי התוספות בזבחים דף צד, עיין שם

כ"כלי" לעניין מוקצה. מכיוון שההצדקה לא להתייחס לשיירי המחצלת כמוקצה היא שניתן לכסות דברים על הרצפה בעזרתם, שימוש זה משמר את הגדרתו ככלי רק מכיוון שהמחצלת המקורית גם נועדה לשימוש זה. אם נשתמש בדוגמאות שלמדנו אודותן בשיעור הקודם – כל חפץ כבד יכול לקבע את פתיחת הדלת. אם כך, האם כל שבר כלי כבד ייחשב ככלי מחמת שניתן לקבע בעזרתו את הדלת? מדברי הריטב"א עולה שהכלי לא יהפוך למוקצה בגין אפשרות השימוש הזאת רק אם זה היה השימוש המקורי של הכלי.

לסיכום שיטות הראשונים ביישוב הסוגיות –

לפי בעלי התוספות בדף קכ"ה², ושצוטטו בריטב"א – שבר כלי לא ייחשב מוקצה כל עוד ניתן להשתמש בו בשימוש כלשהו, אלא אם כן הוא נשבר והושלך לאשפה לפני השבת. לפי הרשב"א – כלי שרגילים לשמור את שבריו ולהשתמש בהם לא יהפוך למוקצה גם אם כעת יוכל לשמש רק לצורך שונה מיעודו המקורי. אך אם רגילים להשליכו לאשפה, הוא ייפך למוקצה, אלא אם כן הוא עדיין יכול לקיים את ייעודו המקורי (מוקד דברי הרשב"א הוא ששבר הכלי כבר אינו חשוב). לפי הריטב"א – שבר כלי שיכול לשמש בשימוש משמעותי לא יהפוך למוקצה, גם אם שימוש זה אינו השימוש המקורי של החפץ. אך אם השימוש האפשרי הנוכחי הוא שימוש שאינו משמעותי, הוא ייפך למוקצה, אלא אם כן שימוש זה הוא השימוש המקורי של החפץ (המוקד בריטב"א הוא שהשימוש בכלי יהיה משמעותי). כאמור, המגן אברהם פסק כשיטת הרשב"א, ונראה שהפוסקים אחריו קבלו את דבריו.

על הדרך פגשנו מחלוקת נוספת בין הרשב"א והריטב"א, בגדר "עושים מעין מלאכתם הראשונה". לפי הרשב"א, "מלאכתן הראשונה" זה כולל גם שימושים זניחים של החפץ. לפי הריטב"א, "מלאכתן הראשונה" היא רק הייעוד המרכזי שלו החפץ נועד. לכן הרשב"א ביאר שהסוגיה העוסקת במחט מדברת על מחט שנשברה לפני שבת. מחט שנשברה בשבת ועדיין ניתן לחלץ בעזרתה קוץ אינה מוקצה לפי שיטתו. (ניתן להציע שהראשונים לשיטתם. כאמור, הרשב"א ביאר שהקריטריון של בר המדורי תלוי בכך ששבר הכלי שימושי. ממילא, גם השימושים הזניחים של החפץ משאירים אותו שימושי לאותם שימושים מקוריים שהיו לו. לפי הריטב"א, המוקד הוא שהשימוש בכלי יהיה משמעותי. הריטב"א בוחן את חשיבות השימוש, אך מתבקש הוא שבבואו להגדיר את מלאכתו הראשונה, יגדיר אותה לפי השימוש המשמעותי יותר שהיה לכלי, ואכמ"ל).
זכור, השולחן ערוך פסק –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יא

מחט שלימה מותר לטלטלה ליטול בה את הקוץ; ניטל חודה או חור שלה, אסור. וחדשה שלא ניקבה עדיין, מותר סעיף יב

שירי מחצלאות, מותר לטלטלם דחזי לכסות בהו טינופא; ואם זרקן לאשפה מבעוד יום, אסור לטלטלם בסעיף יא השו"ע פסק שאסור לטלטל את המחט אם נשבר חודה או חורה. מסתימת לשונו משמע שאפילו אם המחט נשברה בשבת אסור. לעומת זאת, בסעיף יב פסק השו"ע שמותר להשתמש בשיירי מחצלאות, אלא אם כן זרקן לאשפה מבעוד יום. השו"ע מבחין בין מחט, שנעשית מוקצה אפילו אם נשברה בשבת, לבין מחצלת, שנאסרת בשימוש אלא אם כן זרקן לאשפה מבעוד יום. עולה שפסק כדברי הריטב"א, כפי שביאר רע"א –

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן שח (לסעיף יא)

נוטל חודה. ודעת הרשב"א בח"י דדוקא בניטל מבעוד יום. אבל בשבת יש להתיר, כיוון דעושין מעין מלאכתן והוכנו אגב אביהם, ומדמי ליה לשיירי מחצלאות בסעיף שלאחר זה. ולעני"ד כיון דפסקינן בשיירי מחצלאות דזרקן לאשפה מבעוד יום, משמע דזרקן לאשפה בשבת שרי. הרי דעדיף ממחט. (עיין בהרשב"א דס"ל באמת דזרקן לאשפה בשבת אסור דדמי ממש למחט) דאנן מחלקינן דמחט גרע יותר דאין עומד כלל למלאכתו אי"כ אין ללמוד זה מזה כלל וצ"ע

אם כך עולה שבשתי ההלכות איננו פוסקים כרשב"א –

1. מחט שנשברה נאסרת בשימוש, אפילו אם נשברה בשבת.
2. מחצלת שנקרעה מבעוד יום אינה נעשית מוקצה, אלא אם כן זרקה לאשפה.

² כאמור, וכפי שלמד המג"א, מדברי בעלי התוספות בדף קכ"ג ובזבחים דף צ"ד יתכן שעולה אחרת, ואכמ"ל

משמעות הדברים לימנו

ברוך ה', אנחנו חיים בעולם בו יש שפע כה עצום, עד כדי שאנו נוטים לזלזל בכלים שימושיים מאוד הנמצאים סביבנו. עולות שתי שאלות מעשיות ביותר.
האם ריקון כלי, שניתן להשתמש בו שימוש חוזר, אך דרך העולם לזרוק אותו לאשפה, מסיר ממנו שם כלי, שהרי אינו משמש לשימושו המקורי? נראה שבדבר זה חלקו פוסקי זמננו. הרב נסים קרליץ פוסק –

חוט שני שבת חלק ג פרק נא

מסתברא דאין ללמוד ממחט לשברי כלים בזמננו, דשאני מחט שנשברה, שמצד עצמה אינה ראויה לשימוש הרגיל, מה שאין כן שברי כלים, שמצד עצמם הרי הם ראויים לשימוש, ואפשרות השימוש מצויה, אלא דבזמננו, שנוהגים בהתפנקות, אין רגילים להשתמש בשברי כלים לכיסוי, יש לומר דלא בטל שם כלי מהשברים משום כך. וגם בזמננו אם נמצא אדם במצב שאין לו כיסוי לכלי, הרי הוא ישתמש בשברי כלים, אם כן לא בטל שם כלי מיניה

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק ט סעיף ג*

קופסאות ושקיות חלב וכדו', שאין הדרך להשתמש בהם שימוש חוזר, הרי הן מוקצה אחרי שהריק אותן

לפי הרב קרליץ, הכלים הללו הם כלים לכל דבר ועניין. הבחירה של האדם להתייחס לכלי כאשפה היא בבחינת מה שנאמר בגמרא "אלא מעתה זריק ליה לגלימיה", ולא מסיר ממנו את היותו כלי. השש"כ, לעומתו, פסק שהכל תלוי במה שאנשים עושים בפועל. בפועל אנשים מתייחסים לארזות כמו שחז"ל התייחסו למחט שבורה, ולכן הארזה היא מוקצה, אפילו אם תכולתה רוקנה בשבת.
ברם, הרב קרליץ מסכים שאם הארזה הושלכה לאשפה לפני שבת, היא תהיה מוקצה, ולא יהיה לה דין של כלי שהושלך לאשפה לפני שבת, אלא דין של שבר כלי שהושלך לאשפה לפני שבת -

חוט שני שבת חלק ג פרק נא

כלים חד פעמיים או בקבוקים חד פעמיים וכדו' שזרקם לאשפה, בזמננו שרבים זורקים לאשפה, נראה דיועיל זריקה לאשפה מערב שבת להפקיע ממנו שם כלי. אמנם אם עני שמשמר כלים אלו יחזור ויקחם בערב שבת מן האשפה, שפיר הוי אצלו כלי

שיירי תשמיש מצווה

הסוגיה שהובאה לעיל סיימה במימרא מפתיעה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכה עמוד א

אמר רבי זירא אמר רב: שיירי פרוזמיות אסור לטלטלן בשבת. אמר אביי: במטלניות שאין בהן שלש על שלש, דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים

הראשונים הקשו – מדוע הדין של שיירי פרוזמיות שונה מדינם של שיירי מחצלאות?

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכה עמוד א

נראה לי משום דפחות מכאן אינן ראויין כלל וסתמא אדם זורקן לאשפה ... והוה ליה כשברי עריבה שאין בה כדי לכסות פי החבית, אבל ראיתי בשם הראב"ד דהכא בשיירי טלית של מצוה עסקינן דלא מיכפר ביה טנופא הא בשיירי טליתות דעלמא אפילו פחות מכאן שרי דלא גרע מחרס קטנה דחזיא לכפורי טינופא

הרשב"א מבאר שהדברים עומדים בגדרים שלמדנו לעיל – מדובר בשיירי כלים שלא מייחסים להם חשיבות חורקים אותם.

הראב"ד חידש שאילו היה מדובר בבלאי בגדים, היינו בוחנים אם עדיין ניתן למצוא עבורם שימוש. מכיוון שמדובר בטליתות של מצווה, לא ניתן לומר שהם ישמשו באף שימוש אחר.
השו"ע הביא את שתי השיטות –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יג

שיירי מטלניות שבלו, אם יש בהם ג' אצבעות על ג' אצבעות מותר לטלטלן; ואם לא – אסור. ויש מתירין אפי' אין להם ג' על ג', ובלבד שלא יהיו טליתות של מצוה

רבנות

שו"ע סימן ש"ח
סעיפים וז, י"א-י"ג

סיכום

שברי כלים שעדיין יש להם שימוש

במשנה במסכת שבת (פרק יז משנה ה) חלקו התנאים אם שברי כלים שניתן לעשות בהם שימוש שאינו הייעוד המקורי של הכלי הפכו למוקצה. בגמרא (מסכת שבת דף קכ"ד ע"ב) מבואר שלפי רבי יהודה השימוש החדש של הכלי "נולד" בשבת, ולכן אסור משום "נולד" (בהרחבות דנו אם ת"ק סובר שזה לא נחשב "נולד", או שסובר שהנולד אינו מוקצה בשבת). מהגמרא עולים הכללים הבאים –

כלי שנשבר לפני שבת ובחר שלא לזרוק לאשפה – הגמרא הסיקה שהתנאים הסכימו שהשימוש החדש נולד לכלי לפני השבת, ולכן הוא נחשב מוכן עוד לפני שבת (ברם, מכיוון שמקורו בכלי, אין צורך לייחד אותו לשימוש ע"פ הגדרים שלמדנו בשיעור הקודם).

כלי שנשבר בשבת, ושבריו ראויים לשימוש חדש – לפי רבי יהודה אסור לטלטלו מפני שהוא "נולד", לפי רבי שמעון מותר (והלכה כמותו).

אם זרק כלי לאשפה לפני השבת – הכלי עדיין כלי, למרות שהוא באשפה. זריקה זו לא מבטלת את שם הכלי ממנו (כפי שנאמר בגמרא – אלא מעתה, זריק ליה לגלימיה, הכי נמי דאסור?!). כלי שנשבר לפני שבת וזרקו לאשפה – זריקה זו מבטלת את שם הכלי ממנו. וכך פסק בשו"ע (סימן ש"ח סעיפים ו-ז).

שברי כלים שיהיו מוקצה למרות שניתן למצוא בהם שימוש

בדף קכ"ה (ע"א) בר המדורי מסביר לרבא שמותר לטלטל בלאות של מחצלת מפני שמחצלת מיועדת לכסות דברים, וגם הבלאות יכולות לשמש לאותו השימוש.

האם רמוז כאן שבר המדורי סובר כרבי יהודה, שמה שנותר מכלי לא יהיה מוקצה רק אם הוא יכול לשמש לייעודו המקורי?

במשנה (מסכת שבת פרק יז משנה ב) נאמר שמותר לטלטל מחטים (למרות שהם כלים שמלאכתם לאיסור) ליטול בהם קוצים. בגמרא (שם דף קכ"ג ע"א) חלקו האמוראים אם מותר לטלטל מחט שבורה, שעדיין יכולה לשמש לנטילת קוצים, אך אינה יכולה לשמש לתפירה.

אם המחט השבורה יכולה ליטול קוצים, מדוע שתהיה מוקצה? הרי המחט עדיין יכולה לשמש לצורך שמצדיק את טלטולו בשבת!

ראשית נציין את המחלוקת – מחט נועדה לתפירה. ניתן גם ליטול בעזרתה קוצים. האם נטילת הקוצים היא "מלאכתו הראשונה"? כמובן שהשאלה כללית יותר – כלי שמיועד לפעולה מסוימת, אך ניתן לבצע בעזרתו פעולות אחרות. האם הפעולות האחרות נחשבות "מלאכתה הראשונה"?

בדבר זה חלקו הריטב"א והרשב"א.

לפי הרשב"א, "מלאכתו הראשונה" כוללת גם את השימושים הזניחים של החפץ. לפי הריטב"א, "מלאכתו הראשונה" היא הייעוד המרכזי שלו החפץ נועד, בלבד. לכן הרשב"א ביאר שהסוגיה העוסקת במחט מדברת על מחט שנשברה לפני שבת. מחט שנשברה בשבת ועדיין ניתן לחלץ בעזרתה קוץ אינה 'מוקצה' לפי שיטתו.

מלשון השו"ע משמע שפסק כריטב"א בעניין זה. רע"א התלבט אם ניתן לסמוך על הרשב"א. המשמעות היא כפולה – ראשית, מחט שנשברה בשבת תהיה מוקצה, גם אם יכולה לשמש לנטילת קוצים. שנית, שיירי מחצלאות אינם מוקצים אם לא בלו והושלכו לאשפה לפני השבת.

ביישוב הקושיות על הסוגיות למדנו שלוש שיטות –

לפי בעלי התוספות בדף קכ"ה³, ושצוטטו בריטב"א – שבר כלי אינו מוקצה כל עוד ניתן להשתמש בו בשימוש כלשהו, אלא אם כן הוא נשבר והושלך לאשפה לפני השבת.

לפי הרשב"א – כלי שרגילים לשמור את שבריו ולהשתמש בהם לא יהפוך למוקצה גם אם עתה יוכל לשמש רק לצורך שונה מייעודו המקורי. אך אם רגילים להשליכו לאשפה, הוא הופך למוקצה, אלא אם כן הוא עדיין יכול לקיים את ייעודו המקורי (המוקד ברשב"א הוא **ששבר הכלי** כבר אינו חשוב).

לפי הריטב"א – שבר כלי שיכול לשמש בשימוש משמעותי לא יהפוך למוקצה, גם אם שימוש זה אינו השימוש המקורי של החפץ. אך אם השימוש האפשרי הנוכחי הוא שימוש שאינו משמעותי, הוא ייהפך למוקצה, אלא אם כן שימוש זה הוא השימוש המקורי של החפץ (המוקד בריטב"א הוא **שהשימוש** בכלי יהיה משמעותי).

³ כאמור, וכפי שלמד המג"א, מדברי בעלי התוספות בדף קכ"ג ובזבחים דף צ"ד יתכן שעולה אחרת, ואכמ"ל

המגן אברהם פסק כשיטת הרשב"א, ונראה שיתר הפוסקים קבלו את דבריו.

במשמעות המעשית בימינו, דור בו כלים חד פעמיים ואריזות חד פעמיות נפוצות ביותר, חלקו הפוסקים הרב קרליץ בחוט שני פסק שאמנם לא משתמשים שימוש חוזר בכלים הללו, אך הם כלים הללו הם כלים לכל דבר ועניין, ואינם כמחטים שאיבדו את ייעודם לאחר השימוש. בחירתו של האדם להשליכם לאשפה אינה מסירה מהם תורת כלי, והם מוקצה גם לאחר שהושלכו. השש"כ חולק ומחמיר. בחברת השפע שלנו, אריזה ריקה היא כמחט שבורה, שאדם מתייחס אליה כאשפה בעלמא, ולכן אסור לטלטל אריזות ריקות בשבת (אלא אם כן הוא אכן רגיל להשתמש בהם שימוש חוזר, כמובן). ברם הרב קרליץ מודה שאם האריזה הושלכה לפני השבת, דינה כשברי כלים שהושלכו לפני השבת, שהם מוקצה.

שיירי תשמיש מצווה

בדף קכ"ה (ע"א) הסוגיה מסתיימת במימרא של רבי זירא בשם רב, האומר שאסור לטלטל שיירי פוזמיות. מדוע? הרשב"א ביאר שמדובר בשיירי בגד שאין בו אף שימוש. והביא את דברי הראב"ד שביאר שמדובר בטלית של מצווה, שאמנם ראוייה לשימוש, אך מעשית אדם נמנע מהשתמש בה שימוש חולין. השו"ע פסק שמותר לטלטל שיירי בגדים רק אם יש בהם שלוש על שלוש אצבעות. והוסיף שיש מתירים אפילו קטנים מכך, אם לא מדובר בטלית של מצווה.

בשיעור זה למדנו באלו תנאים מוקצה מחמת גופו מאבד את ייעודו מחמת שהוא נשבר. טרם עסקנו באפשרות אחרת – כלי שבור או מפורק שאדם מתעתד לתקנם. הרצון לתקן פועל לקולא ולחומרה – מצד אחד, האדם אינו מגדיר כלי שעתיד לתקנו כמוקצה מחמת גופו. מצד שני, ישנו חשש שמא יתקן את הכלי בשבת. בגדרי הלכה זו נעסוק, בעז"ה, בשיעור הבא.